

ปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระอักษร

ราชบัณฑิตยสภาพิมพ์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา

ปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ราชบัณฑิตยสภาพิมพ์

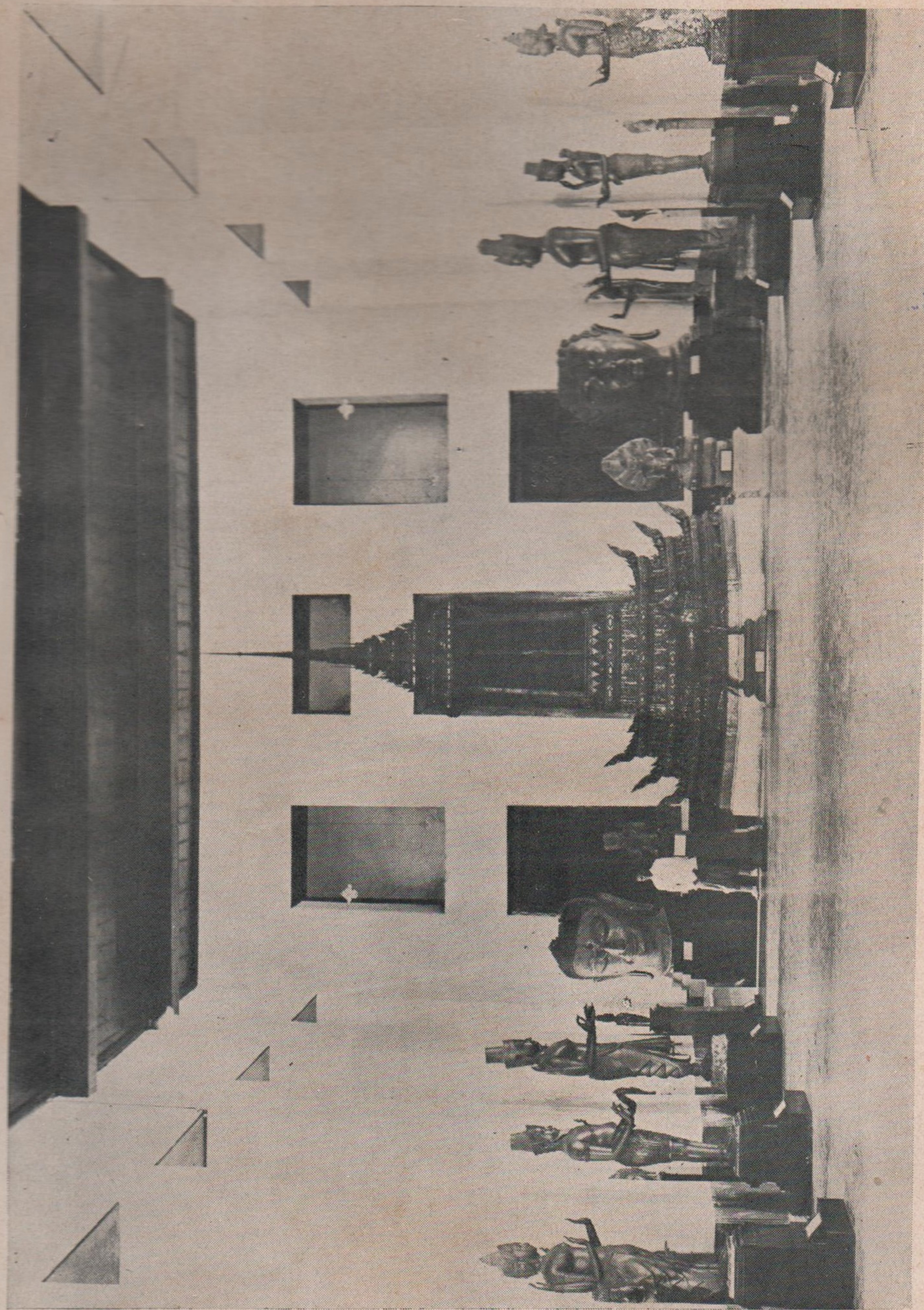
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขห้อง หนังสือหลากหลาย

เลขหมู่ ๑๕๑.๓
 ๗๑๔๑๕๗

เลขทะเบียน ๗.๖๖ บ. ๑๖๗๕๐

พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ใต้เครื่องโถง

ปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
นายกราชบัณฑิตยสภาทรงแสดงแก่เทศบาล
ณ พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร
เมื่อวันพุธที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓

(๑)

ราชบัณฑิตยสภาขอขอบพระเดชพระคุณ ทูลกระหม่อม
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นอาทิ และขอบพระเดชพระคุณ
พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น กับทั้งขอบคุณท่านเทศบาล
และข้าราชการที่รับเชิญมาประชุม ณ พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับ
พระนครวันนี้ ด้วยรู้สึกว่าเป็นเกียรติแก่ราชบัณฑิตยสภา
และหวังว่าการประชุมกันวันนี้ อาจจะมีผลเพิ่มประโยชน์แก่มหา
ชนได้บ้างมีมากก็น้อย

ที่ราชบัณฑิตยสภาปรารถนาเชิญประชุมวันนี้ ด้วยเกิดเลื่อม
ใสในการที่ทูลกระหม่อมทรงพระดำริให้สมุหเทศาภิบาลทั้งปวง
มีโอกาสเที่ยวดูกิจการต่าง ๆ ในเวลาเมื่อเสร็จคราวประชุมเทศา
ภิบาลประจำปีแล้ว ดังปรากฏมาในปีก่อน ๆ เห็นว่าหน้าที่
ของราชบัณฑิตยสภาก็มีกิจเกี่ยวข้องกับต้องอาศัยเทศบาลอยู่

เเนองนี้จ ถ้าท่านสมุหเทศาภิบาลทั้งหลายได้มาคูปิพิธภัณฑ์
 สถกนสำหรับพระนคร มาเห็นสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งได้ส่งมาแต่
 มณฑลของตนและมณฑลอื่น ๆ จัดเรียบเรียงรักษาไว้อย่างไร ดัง
 เช่นจัดเครื่องสัมฤทธิ์เรียบเรียงไว้ในห้องนี้ เป็นต้นก็เห็นจะมี
 ความยินดี เมื่ออย่างต่ำก็จะรู้สึกว่าสิ่งของที่ส่งมานั้นไม่สูญเสีย
 เปลา อีกประการหนึ่งแต่ก่อนมาเทศาภิบาลต่างมณฑลได้เคย
 ถามราชบัณฑิตยสภาถึงวิธีการตรวจค้นและรักษาของ โบราณ
 ข้าพเจ้าจึงนึกว่าถ้าแสดงปาฐกถาในเรื่องนี้ให้ ฟังก็เห็นจะชอบ
 และจะสวดกใจยิ่งขึ้น ด้วยรู้เ้าเื่อนว่าควรจะทำอย่างไร ๆ นอก
 จากนั้นธรรมเนียมการประชุมสโมสรย่อมเกอกุลสามัคคีไมตรีจิตต์ใน
 ะวางส่วนตัวบุคคลที่มาประชุมและเป็นประ โยชน์ตลอดถึงราช
 การบ้านเมือง ด้วยผู้มาประชุมเป็นข้าราชการมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน
 เมื่อได้รู้เห็นเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันก็อาจประสานงานช่วย
 เหลือเกอกุลกันตามหน้าที่ให้ราชการบ้านเมืองเจริญสุภผลสวดก
 ดียิ่งขึ้นด้วย

(๒)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
 ให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นตั้งแต่แรกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
 (พ. ศ. ๒๔๖๕) และโปรด ฯ ให้มีหน้าที่จัดการเป็น ๓ แผนก
 คือแผนกศิลปากร สำหรับบำรุงวิชาช่าง แผนก๑ แผนกวรรณ

คดีสำหรับบำรุงวิชาหนังสือ แผนก ๑ แผนกโบราณคดี
 สำหรับบำรุงความรู้เรื่องโบราณ แผนก ๑ แต่การประชุม
 วันนี้ไม่มีเวลาพอจะแสดงอธิบายหน้าที่ของราชบัณฑิตยสภาได้
 ทุกแผนก จึงจะกล่าวแต่เฉพาะกิจการในแผนกโบราณคดี
 เพราะเกี่ยวข้องกับเทศบาลยิ่งกว่าแผนกอื่น

ความรู้เรื่องโบราณในประเทศสยามแต่ก่อนมา แม้จน
 เรื่องพงสาวดารของบ้านเมือง เป็นแต่เล่าให้กันฟังต่อ ๆ มา
 บางทีมีผู้จดลงไว้เป็นหนังสือ ก็จดตามที่ได้เคยฟังเขาเล่าคล้าย
 กับเรื่องนิทาน หาได้มีการค้นหาหลักฐานอย่างใดไม่ จะซึ่งเรื่อง
 พอให้เห็นเป็นตัวอย่าง เช่นเรื่องที่พระเจ้าอู่ทองตั้งกรุงศรีอยุธยา
 เป็นราชธานีของประเทศสยาม มีหนังสือเก่ากล่าวความต่าง ๆ
 กันถึง ๓ อย่าง อย่างที่ ๑ ในหนังสือพงสาวดารเหนือว่า พระ
 เจ้าอู่ทองเดิมอยู่เมืองชะเลียง (ในแขวงจังหวัดสวรรคโลก) ลง
 มาสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี อย่างที่ ๒ อยู่ใน
 พงสาวดารเหนือเหมือนกัน กล่าวว่ากษัตริย์เขมวงศพระยาเกรก
 ซึ่งได้ครองเมืองอันหนึ่งขึ้นพลลง มีแต่ราชธิดา ๆ นั้นได้
 เจ้าอู่ทองบุตรเศรษฐีเป็นสามี เจ้าอู่ทองจึงได้ครองเมืองนั้น
 อยู่มาहांลงกินเมือง พระเจ้าอู่ทองจึงอพยพผู้คนออกจากเมือง
 นั้นมาสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อย่างที่ ๓ พิมพ์ไว้ข้าง
 ต้นหนังสือพระราชพงสาวดาร ว่าเดิมกษัตริย์เจ้าเมืองเชียงราย

หน้าข้าศึกลงมาตั้งเมืองไตรตรึงศ (อยู่ในแขวงจังหวัดกำแพงเพชร) ครองเมืองนั้นสืบเชื่องสมาหลายชั่ว เจ้าเมืองไตรตรึงศองค์หนึ่งราชาเกิดบุตรขึ้นแต่ยังไม่มีสามี จึงให้ทำพิธีเสี่ยงทายหาบิดาของกุมาร ไปได้ความว่าเป็นคนเชื้อใจชื่อนายแสนปม เจ้าเมืองไตรตรึงศอภัยศอดสุ จึงให้จับได้ราชิดากับกุมารไปเสียจากเมืองไตรตรึงศด้วยกันกับนายแสนปม คนทั้ง ๓ พากันไปอยู่ที่ไร่ (ตรงบ้านโคก) ข้างใต้เมืองไตรตรึงศ ด้วยเดชะบุญของกุมารนั้นพระอินทร์ลงมาประทานพรแก่นายแสนปมให้สามารถณภูมิิตสมบัติพิสดานได้ตามความประสงค์ นายแสนปมจึงสร้างเมืองขึ้นครอบครองอยู่ณที่นั้น ชื่อนานนามว่า "เมืองเทพนคร" แล้วให้เอาทองคำมาทำเป็นเปลให้กุมารผู้บุตรนอน กุมารนั้นจึงได้นามว่า "เจ้าอุทอง" ครั้นต่อมาได้รับรัชทายาทครองเมืองเทพนคร พระเจ้าอุทองไม่พอพระฤทัยที่จะอยู่เมืองเทพนคร จึงอพยพผู้คนย้ายลงมาสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีณตำบลหนองโสน (เมื่อพ. ศ. ๑๘๕๓) ดังนี้ เรื่องพระเจ้าอุทองมีแตกต่างกันเป็นหลายอย่างดังกล่าวนมา สันนิษฐานว่าท่านผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดาร (คือสมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑ และสมเด็จพระกรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งเป็นศิษย์ของสมเด็จพระวันรัตน์องค์นั้น) คงเห็นว่าเรื่องอย่างที ๓ ที่ว่าพระเจ้าอุทองลงมาจากเมืองเทพนครมีหลัก

ฐานกว่า ๒ เรื่องในพงศาวดารเหนือ เพราะตัวเมืองโบราณที่บ้าน
 โคนยังมีอยู่ ที่มีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นในสมัยนั้นหลังมา
 คนทั้งหลายเรียกว่า “พระเจ้าปราสาททอง” เหตุด้วยทรงสร้าง
 ปราสาทปิดทองเป็นข้อประกอบอยู่ จึงเอาลงไว้ข้างต้นหนังสือ
 พระราชพงศาวดาร คนทั้งหลายก็ยอมรับเป็นยุติตามนั้น
 ตลอดจนถึงข้อที่บรรทมเปลทองเป็นเหตุให้เรียกพระนามว่า
 “พระเจ้าอู่ทอง” อันการสอบสวนพงศาวดารโดยทางวิชา
 ด้วยอาศัยตรวจค้นของโบราณเริ่มขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ด้วย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดทรงสอบสวน
 โบราณคดี และทรงชี้แจงชักชวนผู้ซึ่งสนองพระเดชพระคุณ
 อยู่ใกล้ ชักให้เห็นประโยชน์ในการศึกษาโบราณคดี ตัวข้าพเจ้า
 อยู่ในพวกที่เลื่อมใสคนหนึ่ง จึงได้เอาใจใส่สอบสวนโบราณ
 คดีแต่นั้นมา ว่าละพะเรื่องพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา
 ข้าพเจ้าไปพบหลักฐานแสดงความเป็นอย่างอื่น มีอยู่ในศิลา
 จารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เอาลงมาจากเมืองสุโขทัยแต่เมื่อยังทรง
 ผนวชอยู่ ในศิลาจารึกนั้นพรรณนาชื่อเมืองชั้นของกรุงสุโขทัยทั้ง
 ๔ ทิศ ชื่อเมืองชั้นทางทิศใต้ มีเมืองคณฑี เมืองพระบาง เมือง
 แพรก เมืองสุพรรณภูมิ เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมือง (นคร)
 ศรีธรรมราช ชื่อเมืองตอนข้างหลังตรงกับที่เรียกกันอยู่ทุกวันนี้

ขอเมืองสุพรรณเรียกเพื่อนไปแต่ข้างท้ายว่าสุพรรณภูมิ มิใช่
 สุพรรณบุรี ส่วนเมืองแพรกนั้นรู้ได้ว่าเมืองสรรค์ ด้วยมีหนังสือ
 เก่าเรียกเมืองสรรค์ว่าเมืองแพรกอยู่หลายเรื่อง มีเมืองที่ยังไม่
 รู้ว่าอยู่ที่ไหนแต่เมืองพระบางกับเมืองคณฑี เมื่อข้าพเจ้าเป็น
 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขึ้นไปตรวจราชการเมืองเหนือลองค้น
 หาเมืองโบราณพบอยู่ที่หลังตลาดปากน้ำโพ แขวงจังหวัดนคร
 สวรรค์เมืองหนึ่ง ตรงแผนที่กับเมืองพระบาง และไปได้เก่า
 ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าเมื่อเมืองเหนือเป็นจลาจลสมเด็จพระ
 พระอินทราชาธิราชเสด็จ (ยกกองทัพ) ขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองพระ
 บางเห็นตรงกันกับเมืองที่ปากน้ำโพ คันท่อนั้นขึ้นไปพบเมือง
 โบราณที่บ้านโคนอีกเมืองหนึ่ง ซึ่งเข้าใจกันว่าเมืองเทพนคร
 ที่นายแสนปมสร้างนั้น อยู่ตรงแผนที่กับเมืองคณฑีในศิลาจารึก
 ของพระเจ้ารามคำแหง ก็เห็นว่าเมืองที่บ้านโคนจะเป็นเมือง
 เทพนครไม่ได้ ด้วยเป็นเมืองมีอยู่แล้วแต่ครั้งพระเจ้ารามคำ
 แหงก่อนสมัยพระเจ้าอู่ทองเกือบถึง ๑๐๐ ปี อีกข้อหนึ่งพบ
 ในศิลาจารึกแผ่นอื่นปรากฏศักราชว่าเมื่อปีพระเจ้าอู่ทองสร้างพระ
 นครศรีอยุธยาขึ้นพระเจ้าลิไทยราชนัดดาของพระเจ้ารามคำแหง
 ยังปกครองเมืองเหนืออยู่ทั้งสิ้น พระเจ้าอู่ทองจะครองเมืองที่
 บ้านโคนอย่างไรได้ ถ้าเช่นนั้นพระเจ้าอู่ทองมาแต่ไหน ข้อ
 นี้ยังติดอยู่จน พ. ศ. ๒๔๔๖ ข้าพเจ้าไปตรวจราชการทางแขวง

จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อไปพักอยู่ที่บ้านสองพี่น้องได้ความจาก
 พวกชาวบ้านว่ามีซากเมืองโบราณอยู่ในป่าใกล้กับบ้านจรเข้สามพัน
 เมืองหนึ่ง เรียกกันว่าเมืองท้าวอู่ทอง ข้าพเจ้าจึงเลยไปดู
 เห็นเป็นเมืองเก่าแก่ด้วย โบราณวัตถุที่ยังมีเหลืออยู่แบบอย่าง
 ทนสมัยพระปฐมเจดีย์ ได้เลียงชาวสุพรรณถึงเรื่องตำนาน
 เมืองท้าวอู่ทอง เขาบอกความตามที่ได้กัณมาแต่ก่อน ว่าเมื่อ
 ท้าวอู่ทองครองเมืองนั้น ทำลงกินเมือง ท้าวอู่ทองจึงพาผู้คน
 อพยพหนีห้าไปตั้งกรุงศรีอยุธยา ข้าพเจ้าระลึกขึ้นถึงชื่อเมือง
 ในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงที่เรียกว่าเมืองสุพรรณภูมิก็คิด
 เห็นในขณะนั้นว่า คำสุพรรณภูมิเป็นภาษาบาลี ถ้าแปลเป็น
 ภาษาไทยก็ตรงกับว่าอู่ทองนั่นเอง เพราะคำว่าอู่ในภาษาไทย
 หมายความว่าสองอย่าง เป็นแปลที่เต็กนอนก็ได้ เป็นที่เกิดที่มี
 เช่นพูดกันว่า “อู่น้ำอู่เข้า” ก็ได้ ถ้าคำว่าอู่ทองเป็นชื่อเมือง
 คำที่เรียกว่าพระเจ้าอู่ทองก็หมายความว่า เป็นเจ้าเมืองอู่ทอง
 เหมือนเช่นเราเรียกพระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าน่าน มีไขเพราะ
 ได้เคยบรรทมแปลทองดังเช่นกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 เรื่องที่ว่าพระเจ้าอู่ทองพาผู้คนหนีห้าไปนั้น พิจารณาดูพื้นที่ก็
 คิดเห็นเหตุ ด้วยเมืองอู่ทองตั้งอยู่ริมแม่น้ำเก่าที่ต้นเขิน ยัง
 มีสระขุดแต่โบราณสำหรับขังน้ำไว้ใช้ปรากฏอยู่ คงเป็นด้วยที่
 เมืองนั้นกันดารน้ำแล้วเลยเกิดโรคระบาดจึงต้องทิ้งเมืองอู่ทอง

มา เรื่องในหนังสือพระราชพงศาวดาร ซึ่งกล่าวว่าเมื่อพระเจ้า
 อุทองราชาภิเษกที่กรุงศรีอยุธยาแล้วทรงตั้งขุนหลวงพงษ์ผู้เป็น
 พระมเหสีให้เป็นพระบรมราชาไปครองเมืองสุพรรณบุรี (คือ
 เมืองสุพรรณบุรีใหม่) ก็บ่งว่าขุนหลวงพงษ์นั้นเป็นราชบุตรของ
 พระเจ้าอุทององค์ก่อนแต่เกิดด้วยพระสนม ส่วนพระมเหสี
 ของพระเจ้าอุทององค์หลังเป็นน้องขุนหลวงพงษ์แต่เป็นลูกพระ
 มเหสี ราชสมบัติจึงได้แก่พระเจ้าอุทององค์หลังเพราะเป็น
 ราชบุตรเขยสมดังในหนังสือพงศาวดารเหนือ ต้นเรื่องการตั้ง
 พระนครศรีอยุธยา ได้หลักฐานเพราะตรวจของโบราณดัง
 แสดงมา ยังมีเรื่องอื่น ๆ ซึ่งหาหลักฐานได้ด้วยตรวจของโบราณ
 จะเห็นได้ในหนังสือราชบัณฑิตยสภาพิมพ์อีกหลายเรื่อง การ
 ตรวจของโบราณจึงเป็นการสำคัญ

(๓)

ของโบราณในประเทศสยามนี้มีมากและผิดกับประเทศอื่น
 ที่ใกล้เคียง เหมือนเช่นประเทศชวาที่ดี กัมพูชาที่ดี พม่า
 ที่ดี ของโบราณที่พบมีแต่เป็นของทำในประเทศนั้นตามแบบ
 ศิลปศาสตร์ของประเทศนั้นเองเป็นพื้น แต่ของโบราณที่พบ
 ในประเทศสยาม มีมากทั้งของมาจากประเทศอื่นและที่ทำใน
 ประเทศสยาม ขอนี้จะพึงพิสูจน์ได้ด้วยสิ่งของซึ่งมีอยู่ในพิพิธ
 ภัณฑ์สถานสำหรับพระนครนี้ ในจำพวกของโบราณที่ขุดพบ

๕

ตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นของมาแต่อินเดียก็มี มาแต่ลังกาก็มี
มาแต่สุมาตราและชวาก็มี มาแต่ประเทศจีนและยูนกันก็มี
แม้ที่สุดจนมาแต่ยุโรปก็มี แต่ของโบราณที่สร้างตามแบบ
ศิลปศาสตร์ขอมมีมากกว่าอย่างอื่น จะมาแต่เมืองขอมสักเพียง
ใดหรือจะทำในประเทศนี้เอง สักเพียงใดจะกล่าวอธิบายต่อไป
ข้างหน้า ในจำพวกของโบราณที่ทำในประเทศนี้เองนั้น เมื่อ
พิจารณาดูแบบศิลปศาสตร์ก็ต่างกันตามท้องถิ่นและตามกาลสมัย
ว่าโดยย่อทางหัวเมืองบักขี้ไต้ในแหลมมะลายูขึ้นมาจนต่อแดน
เพชรบุรีของโบราณชั้นเดิมแบบศิลปศาสตร์ก็ไปทางอย่างสุมา-
ตราและชวา ซึ่งสมมติเรียกว่าแบบศรีวิชัยตามนามราชธานี
ที่ตั้งอยู่บนเกาะสุมาตรา และมีอาณาเขตต์ปกครองมาถึงแหลม
มะลายูในสมัยเมื่อราว พ. ศ. ๑๒๐๐ ต่อขึ้นมาถึงตอนกลาง
ตั้งแต่เพชรบุรีขึ้นไปจนถึงเมืองสวรรคโลกของโบราณชั้นเก่าซึ่ง
สมมติเรียกว่าสมัยทวาราวดีตามนามอาณาเขตต์ครั้งเมืองนครปฐม
เป็นราชธานีเมื่อราว พ.ศ. ๕๐๐ แบบศิลปศาสตร์เป็นอย่างอินเดีย
ครั้นต่อมาเมื่อเกี่ยวข้องกับประเทศกัมพูชายิ่งขึ้น ก็รับแบบ
ศิลปศาสตร์ของขอมมาใช้มากขึ้นโดยอันดับจนถึงสมัยเมื่อเมือง
ลพบุรีเป็นราชธานีของประเทศสยาม แบบศิลปศาสตร์ก็กลายเป็น
อย่างเดียวกับของขอม เนื่องในข้อที่กล่าวนี้เมื่อครั้งข้าพเจ้า
ไปกรุงกัมพูชาใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ไปดูพิพิธภัณฑ์สถานเมือง

พนมเพ็ญ สังเกตเห็นเครื่องศิลาแบบขอมของโบราณที่งาม ๆ
 มีมาก แต่เครื่องสัมฤทธิ์มีใครมี ถามเขาว่าเหตุใดเครื่องสัม-
 ฤทธิ์ของโบราณจึงมีน้อยนัก เขาตอบว่าเพราะเมื่อไทยได้เมือง
 เขมรเก็บเอาเครื่องสัมฤทธิ์มาเสียจึงมีใครมีเหลืออยู่ในกรุงกัมพู-
 ชา ความที่เขาว่าจะจริงหรือเท็จฉันใดข้าพเจ้าไม่มีหลักฐาน
 ที่จะอ้างก็มีได้ตอบเขาว่าอะไรในครั้งนั้น ครั้นเมื่อจัดพิพิธภัณฑ์
 สถานสำหรับพระนครได้เอาเครื่องสัมฤทธิ์มารวมเรียบเรียงไว้
 ในห้องที่ประชุมกันนี้ ข้าพเจ้ามีโอกาสดูพิจารณาโดยถ่องแท้
 จึงเห็นว่าความจริงมิได้เป็นเช่นพวกชาวพนมเพ็ญกล่าว ถ้าสัง-
 เกตดูเทวรูปใหญ่ ๆ ที่ตั้งเรียงรายอยู่ตามเสาทั้ง ๒ ด้านเกือบ
 ๒๐ รูป ก็จะเห็นด้วยลักษณะว่าล้วนเป็นฝีมือช่างไทยทำในสมัย
 สุโขทัยบ้างสมัยอยุธยาบ้าง ไม่มีที่มาจากเมืองเขมรเลย ถึง
 สิ่งอื่น ๆ ที่เป็นของขนาดเล็กลงมาดังเช่นพระพุทธรูปและเทวรูป
 ก็น่าดี เครื่องประดับราชรถและเครื่องคานหามก็ดี เครื่องบูชา
 และเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็น่าดี แม้ที่รูปและลวดลายเป็นแบบขอม
 ก็ปรากฏว่าเป็นของชุดได้ในประเทศนี้แทบทั้งนั้น มักพบใน
 ท้องที่จังหวัดลพบุรีหรือทางมณฑลนครราชสีมาเป็นพื้น มีของ
 สัมฤทธิ์ที่รู้แน่แท้ว่าไทยเอามาเมื่อใดประเทศกัมพูชาแต่รูปสิ่ง
 หนึ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรด ฯ ให้
 เอามาจาก เมืองฟไทมาศ แล้วดำรัสสั่งให้จำลองหล่อเพิ่มขึ้น

อีก ๑๐ ตัว ยังเป็นเครื่องประดับวัดพระศรีรัตนศาสดารามอยู่
จนบัดนี้ ข้าพเจ้าจึงสันนิษฐานว่าที่จริงนั้นการสร้างสิ่งของต่าง ๆ
แต่โบราณข้อที่จะสร้างด้วยสรรพสัมภาระอย่างใดนั้นเห็นจะเอา
ความสดวกในประเทศที่สร้างเป็นประมาณ เช่นประเทศกัมพู
ชาหาโลหะยากแต่มีศิลาเนือดีหาได้ง่ายก็ชอบสร้างด้วยศิลา ใน
ประเทศสยามนี้มีแร่โลหะหาได้ง่ายก็ชอบสร้างด้วยทองสัมฤทธิ์
เครื่องสัมฤทธิ์ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานเมืองพนมเปญ อาจ จะ
กลับเป็นของที่ได้ไปจากประเทศสยามด้วยเสียอีก ส่วนของ
โบราณในประเทศสยามตอนข้างเหนือ ที่เป็นอาณาเขตต์มณฑล
พายัพบัดนี้ เดิมเมื่อยังเป็นเมืองของพวกลาวได้แบบศิลปศาสตร์
อินเดียมาทางเมืองมอญ ต่อมาถึงสมัยเมื่อไทยลงมาเป็นใหญ่
ไทยก็พาแบบศิลปศาสตร์ของ ไทยลงมาจากข้างเหนืออีกด้วย
เป็นเช่นนั้นมาจนถึงสมัยในศตวรรษที่ ๑๕ แห่งพุทธศก พระ
เจ้าแผ่นดินไทยราชวงศ์พระร่วงตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีเริ่มรวม
อาณาเขตต์ต่าง ๆ เข้าเป็นราชอาณาจักรอันเดียวกันอย่างประเทศ
สยามทุกวันนี้ ประจวบกับเวลาลัทธิพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์
เริ่มเข้ามาประดิษฐานในประเทศสยามด้วย กระบวรแบบศิลป
ศาสตร์ก็เริ่มรวมแบบไทยลาวและขอมกับทั้งอินเดียและลังกา
เข้าระคนกัน ก็เกิดกระบวรแบบศิลปศาสตร์ของประเทศสยาม
สืบมา เรื่องของโบราณต่าง ๆ ในประเทศสยามพิจารณาโดย
ทางตำนานเห็นว่าจะเป็นดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

ของโบราณนั้นราชบัณฑิตยสภากำหนดเป็น ๒ ประเภท คือ
 ของซึ่งไม่พึงเคลื่อนที่ได้ เป็นต้นว่าเมืองและปราสาทราชวังวัด
 ทั้งเทวาลัยตลอดจนบ่อน้ำและสะพานหิน ของโบราณอย่างนี้
 กำหนดเป็นประเภท ๑ เรียกว่า “ โบราณสถาน ” ส่วนของ
 โบราณซึ่งอาจเอาเคลื่อนที่ได้ เป็นต้นว่าศิลาจารึก พระพุทธรูป
 เทวรูป ตลอดจนเครื่องใช้เครื่องประดับต่าง ๆ เหล่านี้กำหนด
 เป็นประเภท ๑ เรียกว่า “ โบราณวัตถุ ” อนึ่งข้อซึ่งว่าเป็นของ
 โบราณและมีใช้ของโบราณนั้น ราชบัณฑิตยสภากำหนดว่าของ
 มีอายุกว่าร้อยปีขึ้นไปเป็นของโบราณ ถ้ายังไม่ถึงร้อยปีไม่นับว่า
 เป็นของโบราณ ที่เอาร้อยปีเป็นเกณฑ์ก็เป็นแต่สมมติเพื่อสะดวก
 แก่การตรวจ เพราะของที่อายุยังไม่ถึงร้อยปีมีมากและมักมีผู้พบ
 จะสืบเรื่องได้ไม่ยากเหมือนของที่เก่าก่อนนั้น แต่ราชบัณฑิตย
 สภามีได้ประสงค์จะสงวนบรรดาของ โบราณทุกสิ่งไปเพราะพื้น
 วิสัยที่จะทำได้ อันของโบราณที่ถือว่าควรสงวนนั้นอยู่ในเกณฑ์
 ๒ อย่าง คือที่เป็นของสำคัญในพงศาวดารอย่าง ๑ กับที่เป็นของ
 สำคัญในทางศิลปศาสตร์คือแบบอย่างและฝีมือช่างอีกอย่าง ๑ จะ
 ยกอุทาหรณ์พอให้เห็น ในส่วนโบราณสถานเช่นเมืองอู่ทองก็ดี
 หรือพระเจดีย์ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดให้สร้างไว้ที่
 ตำบลหนองสาหร่ายแขวงจังหวัดสุพรรณบุรี หมายถึงทรงชนช้าง

ชะนะพระมหาอุปราชเมืองหงสาวดีก็ดี โบราณสถานอย่างนั้นนับ
 ว่าเป็นของสำคัญในพงศาวดาร แม้ถึงหากเมืองโบราณที่ยังรู้เรื่อง
 ไม่ได้ก็ต้องนับว่าเป็นของสำคัญในพงศาวดาร เพราะอาจจะเป็น
 หลักฐานให้ผู้ศึกษา โบราณคดีในภายหน้าค้นเรื่องพงศาวดารได้
 ต่อไป เนื่องในข้อที่กล่าวนี้ มีเรื่องที่ข้าพเจ้ายังไม่หายเสียดาย
 อยู่เรื่องหนึ่ง คือ เมื่อเริ่มสร้างรถไฟสายใต้ใน พ.ศ. ๒๔๔๓
 เวลานั้นท้องที่รอบพระปฐมเจดีย์ยังเป็นป่าเปลี่ยวอยู่โดยมาก ใน
 ป่าเหล่านั้นมีซากพระเจดีย์โบราณขนาดใหญ่ ๆ ซึ่งสร้างทันสมัย
 พระปฐมเจดีย์อยู่หลายองค์ พวกรับเหมาก่อสร้างรถไฟไปรื้อเอา
 อิฐพระเจดีย์เก่ามาถมเป็นอับเฉากลางรางรถไฟ ได้อิฐพอถมตั้ง
 แต่สถานีบางกอกน้อยไปตลอดระยะทางกว่า ๕๐ กิโลเมตร ขอให้
 คิดดูก็จะเห็นได้ ว่ารื้อพระเจดีย์ที่เป็นของควรสงวนเสียสักก
 ้องค์ เมื่อย้ายที่ว่าการมณฑลจากริมแม่น้ำขึ้นไปตั้งณตำบลพระ
 ปฐมเจดีย์เสร็จกันเสียหมดแล้ว ก็ได้แต่เก็บศิลาเครื่องประดับ
 พระเจดีย์เก่าเหล่านั้นมารวบรวมรักษาไว้ ยังปรากฏอยู่รอบพระ
 ระเบียงพระปฐมเจดีย์บัดนี้ ถ้ามีราชบัณฑิตยสภาอยู่ในเวลานั้น
 ก็จะหาเป็นเช่นนั้นไม่ ส่วนโบราณวัตถุที่เป็นของสำคัญในพง
 ศาวดาร มีสิ่งซึ่งจะขุดได้ในห้องประชุมนี้เอง ในหนังสือพระ
 ราชพงศาวดารกล่าวว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๑ (นับเวลามาจนบัดนี้ได้
 สี่ร้อยกับสองปี) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างรูปพระ

โพธิสัตว์ ๕๕๐ ชาติ, รูปพระโพธิสัตว์ที่สร้างครั้งนั้นจะเป็นอย่างไร
 ไม่มีใครรู้ จนเมื่อพระยาโบราณราชธานินทร์อุปนายกราชบัณฑิตย
 สภาให้ขุดชนดินและอิฐหักกากปูนแต่งวัดพระศรีสรรเพชญ์ใน
 พระราชวังกรุงศรีอยุธยา จึงพบรูปพระโพธิสัตว์หล่อไฟใหม่
 ห่มกอยู่ในนั้น ได้เอามาเรียบเรียงรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน
 ยังมีของในห้องที่ประหลาดยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีกสิ่งหนึ่ง พึงขุด
 พบที่พงตึกในแขวงจังหวัดราชบุรีเมื่อสองปีมาแล้ว เป็นตะเกียง
 ฝีมือฝรั่งครั้งสมัยโรมันทำด้วยทองสัมฤทธิ์ เหตุใดตะเกียงโรมัน
 จึงมาอยู่พงตึกยังคิดไม่เห็น ถึงกระนั้นก็เป็นหลักฐานในทาง
 พงสาวดารแสดงว่าประเทศนี้ได้มีการคมนาคมเกี่ยวข้องกับยุโรป
 มาแล้วกว่าพันปี ส่วนโบราณสถานที่สำคัญในกระบวนแบบอย่าง
 และฝีมือช่างนั้น จะยกตัวอย่างดังเช่นวิหารพระพุทธชินราชที่
 เมืองพิษณุโลก เป็นวิหารโบราณคงบริบูรณ์ตามรูปแบบเดิมซึ่ง
 สร้างแต่ครั้งกรุงสุโขทัยอยู่แห่งเดียว ถ้าไม่มีวิหารหลังนี้เหลือ
 อยู่ก็จะไม่มีใครารู้ได้ว่าชวดทรงวิหารครั้งพระร่วงเป็นอย่างไร
 ของประหลาดกว่านั้นยังมีอีกสิ่งหนึ่งคือโบราณสถานที่เกี่ยวข้องอิฐ
 แต่สมัยเมื่อขอมเป็นใหญ่ ดังเช่นพระเจดีย์ธาตุนมที่แขวง
 จังหวัดนครพนม ปราสาทระแงงในแขวงจังหวัดสุรินทร์และ
 ปราสาทที่วัดกำแพงใหญ่ในแขวงจังหวัดอุบลราชธานีเป็นต้นฝีมือก่ออิฐ
 สนิทไม่มีรอยปูนสอเลย มักกล่าวกันว่าก่อด้วยอิฐดิบเสร็จแล้ว

กองพันหุ้มเผาไฟให้อริฐสุก ซึ่งจะเป็นความจริงอย่างนั้นไม่ได้
 ปรากฏแก่อริฐเช่นว่านั่นที่ในแดนเขมรก็มี ฝรั่งเศสก็พยายามตรวจ
 แต่ไม่ได้ความรู้ว่าข้างขอมใช้อะไรเชื่อมอริฐจึงติดกันแน่นได้ปาน
 นั้น เขาบอกข้าพเจ้าว่าเป็นแต่ได้ยีนกำบอกเล่า ว่าพวกขอมใช้
 ยางไม้อย่างหนึ่งทาอริฐแล้วเอาดินไฟ พอยางเย็นก็แก่อริฐติดกัน
 แน่นด้วยยางนั้น แต่จะเป็นยางอะไรเดี๋ยวนี้ก็ไม่มีความรู้ ข้าพเจ้า
 ให้เอาเศษผนังแก่อริฐเช่นนั้นที่ปราสาทวัดกำแพงใหญ่ในแขวง
 จังหวัดขุขันธ์ มารักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานนี้ที่หนึ่ง ถ้า
 ท่านทั้งหลายไปพิจารณาดูก็จะเห็นประหลาดเช่นว่า ต่างว่าต่อไป
 ภายหน้ามีใครได้มาเห็นอริฐก่ออย่างขอมแล้วไปเพียรคิดค้นพบ
 ยางไม้หรือสิ่งใดซึ่งพวกขอมใช้แก่อริฐกลับเอามาใช้ได้อีก ก็อาจ
 จะเกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีก่อตึกไปได้ทั่วโลก ของโบราณที่
 ฝีมือทำรูปและลวดลายงามน่าชมยังมีอีกมาก ไม่ต้องอ้างถึง
 ของอยู่ห่างไกล เชิญดูของที่รวบรวมไว้ในห้องของสัมฤทธิ์นี้
 ก็จะเห็นตัวอย่าง ทั้งเห็นประโยชน์ในการที่สงวนของโบราณว่า
 เป็นคุณแก่มหาชนทั้งในปัจจุบัน และที่จะได้มาเห็นต่อไปใน
 ภายหน้าเพียงไร

(๕)

ลักษณะการสงวนของโบราณที่ราชบัณฑิตยสภาทำมานั้น วิธี
 จัดสงวนโบราณสถานกับโบราณวัตถุผิดกัน ในตอนนี้จะว่าด้วย

สงวนโบราณสถานก่อน วิธีสงวนโบราณสถานกำหนดการที่
 ทำเป็น ๓ อย่าง อย่างที่ ๑ คือการค้น ให้รู้ว่ามีโบราณสถานอยู่
 ที่ไหนบ้าง ดังเช่นราชบัณฑิตยสภาได้มีตราขอให้เทศบาล
 ต่างมณฑลช่วยสืบแล้วบอกมาให้ทราบ เพื่อจะทำบัญชีและ
 หมายลงแผนที่ประเทศสยามไว้เป็นตำรา อย่างที่ ๒ การตรวจ
 คือเมื่อรู้ว่ามีโบราณสถานมีอยู่ที่ใดแล้วแต่งตั้งให้ผู้เชี่ยวชาญออก
 ไปยังที่นั้น พิจารณาดูให้รู้ว่าเป็นของอย่างไรสร้างในสมัยใด
 และเป็นของสำคัญเพียงใด การตรวจนี้บางแห่งต้องขุดหาแนว
 รากผนังและค้นลวดลาย ต้องทำมากบ้างน้อยบ้างตามลักษณะ
 สถานนั้น อย่างที่ ๓ การรักษา ซึ่งนับว่าเป็นการยากยิ่งกว่าอย่าง
 อื่น เพราะโบราณสถานในประเทศนี้มีมาก ในเวลานี้ยังเหลือ
 กำลังราชบัณฑิตยสภาที่จะจัดการรักษาได้ทุกแห่ง จึงคิดจะจัด
 การรักษาแต่ที่เป็นสถานสำคัญและที่พอจะสามารถรักษาได้เสีย
 ก่อน ถึงกระนั้นก็ยังต้องผ่อนผันทำไปที่ละน้อยเพราะต้องหา
 เงินสำหรับจ่ายในการรักษานั้น จำเป็นต้องกำหนดลักษณะการ
 รักษาเป็น ๓ ชั้น คือชั้นต่ำเป็นแต่ห้ามปรามมิให้ผู้ใดรื้อทำลาย
 โบราณสถานที่ควรสงวน ชั้นกลางจัดการถากถางที่บริเวณและ
 กำจัดของกันตัวโบราณสถานมิให้หักพังอีกต่อไป ยกตัวอย่างดัง
 เช่นได้ทำที่พระราชวังกรุงศรีอยุธยาและที่ในเมืองลพบุรีเป็นต้น
 การรักษาโบราณสถานซึ่งนับว่าเป็นชั้นสูงนั้น คือปฏิสังขรณ์ให้

คืนดีอย่างเดิม เรื่องนี้ฝรั่งเสศกำลังพากเพียรทำที่นครธม ราชบัณฑิตยสภา ก็กำลังลงทำที่ปรากฏสามยอด เมืองลพบุรีดูแห่งหนึ่ง เพื่อจะให้รู้ว่าจะยากและจะสิ้นเปลืองสักเพียงใด แต่ถ้าถึงเรื่องปฏิสังขรณ์แล้วประเทศเรามีภาษ้อยู่อย่างหนึ่ง ด้วยมักมีบุคคลภายนอกศรัทธาบำเพ็ญกุศลในการปฏิสังขรณ์วัดวาอารามของโบราณ ซึ่งควรนับว่าช่วยรัฐบาลได้มาก แต่ในเรื่องนี้ทางเสียที่ต้องบ่งกันก็มีอยู่ ด้วยในการปฏิสังขรณ์บางรายผู้ทำมักชอบหรือแก้ไขแบบอย่างของเดิม เปลี่ยนแปลงไปตามชอบใจตนจนเสียของโบราณ มีตัวอย่างปรากฏอยู่ในมณฑลพายัพหลายแห่ง จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมมณฑลนั้น ทรงรำคาญ ได้พระราชทานพระราชมติโปรดฯ ให้ราชบัณฑิตยสภาอำนวยการปฏิสังขรณ์หอธรรมวัดพระสิงห์ให้คืนดีและคงตามแบบเดิมไว้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้อื่นแห่งหนึ่ง

ในเรื่องการปฏิสังขรณ์โบราณสถาน ราชบัณฑิตยสภาใครจะให้เทศบาลคอยสอดส่องในความ ๓ ข้อที่จะกล่าวต่อไปนี้คือ

ข้อ ๑ ถ้ามีผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่สำคัญ ขอให้ชี้แจงแก่เขาให้ทำตามแบบเดิม อย่าให้เปลี่ยนแปลงรูปร่างและลวดลายไปเป็นอย่างอื่นเอาตามชอบใจ

ข้อ ๒ อย่าให้รื้อทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อจะสร้างของใหม่ขึ้นแทน ข้อนี้นี้เรื่องตัวอย่างจะยกมาแสดง เช่นที่วัด

ปลับปลาชัยเมืองเพ็ชรบุรีเดิมมีโบสถ์โบราณ ที่หน้าบรพณ^๕นั้น
 ปูนเป็นรูปภาพเรื่องพระพุทธประวัติเมื่อเสด็จออกมหาภิเนษกรรม
 งามน่าดูยิ่งนัก ใคร ๆ ไปเมืองเพ็ชรบุรี แม้ที่สุดจนสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวงก็เสด็จไปยังวัดปลับปลาชัยเพื่อไปชมรูปภาพ
 ที่หน้าบรพณ^๕นั้น ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ เกิดไฟไหม้เมืองเพ็ชรบุรี
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ วัดปลับปลาชัยถูกไฟไหม้ด้วย แต่ผนังโบสถ์
 กับรูปบนที่หน้าบรพณ^๕ยังดีอยู่ ถึงสมัยนั้นข้าพเจ้าออกจาก
 ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสียแล้ว แต่พะเอิญมีกิจ
 ไปเมืองเพ็ชรบุรีก็ไปที่วัดปลับปลาชัยตามเคย ไปได้ความว่า
 พวกชาวเมืองกำลังเรียรายกันจะปฏิสังขรณ์ หวัหน้าทายกคนหนึ่ง
 บอกข้าพเจ้าว่าโบสถ์เดิมเล็กนัก เขาคิดจะรื้อลงทำใหม่ให้ใหญ่
 โตกว่าเก่าข้าพเจ้าได้ตักเตือนว่า โบสถ์เดิมนั้นมีลายบนที่ หน้า
 บรพณ^๕เป็นสิริของวัดไม่ควรจะรื้อลงทำใหม่ ถ้าประสงค์จะมีโบสถ์
 ให้ใหญ่โตก็ควรสร้างโบสถ์ใหม่เอาโบสถ์เดิมไว้เป็นวิหาร ข้าพเจ้า
 สำคัญว่าเขาจะเชื่อก็วางใจ ต่อมาจึงทราบว่ามีผู้ถือตัวว่าเป็น
 ช่างคนหนึ่งเข้าไปรับว่าจะปั้นรูปที่หน้าบรพณ^๕ให้ผิดเพี้ยนของ
 เดิมได้ พวกทายกกับพระสงฆ์หลงเชื่อก็ให้รื้อโบสถ์เดิมลงสร้าง
 ใหม่ ด้วยเห็นว่าจะเปลืองน้อย รูปภาพดีของเดิมก็เลยพลอย
 สูญและเลยไม่มีใครชอบไปดูวัดปลับปลาชัยเหมือนแต่ก่อน
 เพราะภาพที่บนชั้นแท่นเลวทรามรำคาญตาไม่น่าดู ลากพระ
 สงฆ์วัดนั้นก็เห็นจะพลอยตกไปด้วย

ข้อ ๓ วัดโบราณที่ทำการปฏิสังขรณ์นั้น มักมีผู้ศรัทธา
สร้างสิ่งต่าง ๆ เพิ่มเติมของโบราณ ดังเช่นสร้างพระเจดีย์ขนาด
ย่อม ๆ ขึ้นบรรจุอัฐิธาตุของญาติวงศ์เป็นต้น ของที่สร้างเพิ่มเติม
เช่นว่านี้ ไม่ควรจะสร้างขึ้นในอุปจารใกล้ชิดกับของโบราณที่
ตั้งมา ด้วยอาจพาให้ของโบราณเสียหาย และไม่ประโยชน์
แก่ผู้สร้าง เพราะต่อไปภายหน้ามีใครมาปฏิสังขรณ์วัดนั้นอีก
เขาก็อาจจะรื้อเสียด้วยเห็นกีดขวาง เพราะฉะนั้นควรจะให้กะที่
ไว้เสียส่วนหนึ่ง ในบริเวณวัดนั้นสำหรับให้สร้างของใหม่ ของ
นั้นจะได้อยู่ถาวรสมปรารถนาของผู้สร้าง การปฏิสังขรณ์วัดย่อม
มีผู้เป็นหัวหน้าอำนวยการและมักเป็นพระภิกษุ ขอให้เทศาภิบาล
ชี้แจงข้อที่ควรระวังให้ทราบเสียแต่ก่อนลงมือปฏิสังขรณ์ ถ้า
สงสัยหรือขัดข้องอย่างใดก็ควรรีบบอกมาให้ราชบัณฑิตยสภาทราบ
จะได้ป้องกันหรือเกื้อหนุนให้ทันการ ความเช่นว่านี้มีตัวอย่างจะ
ยกมาแสดง เมื่อสักสองปีมาแล้วมีผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์พระ
มหาธาตุหรืออุโบสถที่เมืองลำพูน เห็นว่าแผ่นทองแดงที่หุ้มพระ
มหาธาตุมีชำรุดอยู่มาก จะขอลอกแผ่นทองแดงเสียและใช้ โบก
ปูนสีเมนต์แทน เจ้าพระยามุนษิมนตรีเมื่อยังเป็นพระยาราชนกุล
สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพบอกมาหารือ ราชบัณฑิตยสภา
ห้ามไว้ทัน แผ่นทองแดงของโบราณอันมีชื่อผู้ถวายจารึกอยู่
โดยมากจึงมิได้สูญเสีย

วิธีการที่ราชบัณฑิตยสภาจัดในเรื่องสงวนโบราณวัตถุนั้น
 ระเบียบกลับกระบวนกับการสงวนโบราณสถาน คือเอาการ “รัก
 ษา” เป็นข้อต้น เพราะโบราณวัตถุเป็นของเคลื่อนที่ได้ ต้อง
 รวบรวมรักษาและระวังมิให้หายก่อนอย่างอื่น การรักษาโบราณ
 วัตถุจึงจำเป็นต้องมีพิพิธภัณฑ์สถานเป็นที่รวบรวมและรักษาสิ่ง
 ของ เมื่อมีที่เก็บแล้วจึง “ตรวจ” เลือกและจัดโบราณวัตถุตั้ง
 เรียบเรียงไว้ตามประเภทและ “ค้น” หาของมาเพิ่มเติมต่อไป
 พิพิธภัณฑ์สถานที่ราชบัณฑิตยสภาปกครองดูแลอยู่ในบัดนี้ มี
 พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครในกรุงเทพ ฯ แห่ง ๑ พิพิธภัณฑ์
 สถานสำหรับพระนครศรีอยุธยาแห่ง ๑ พิพิธภัณฑ์สถานในเมือง
 ลพบุรีแห่ง ๑ พิพิธภัณฑ์สถานในเมืองพิษณุโลกแห่ง ๑ พิพิธภัณฑ์
 สถานในเมืองลำพูนแห่ง ๑ พิพิธภัณฑ์สถานในเมืองนครปฐม
 แห่ง ๑ พิพิธภัณฑ์สถานในเมืองนครศรีธรรมราชแห่ง ๑ รวม
 เป็น ๗ แห่งด้วยกัน และกำลังเตรียมจะตั้งต่อไปที่อื่นอันมี
 โบราณวัตถุ และมีกำลังพอจะสามารถตั้งได้อีกหลายแห่ง พิพิธภัณฑ์
 สถานสำหรับพระนครในกรุงเทพ ฯ นี้จะเป็นที่รวบรวม
 โบราณวัตถุอันเลือกถ้วนแต่เป็นอย่างยอดเยี่ยม เอามาไว้สำหรับ
 ให้มหาชนชาวประเทศนี้และที่มาแต่่นานาประเทศได้เห็นโบราณ
 อารยธรรมของประเทศสยาม ของนอกจากนั้นพบในเขตต์

มณฑลไหนก็หมายว่าจะรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานของมณฑล
หรือของจังหวัดนั้นๆ อนึ่งการตั้งพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมือง
นั้น เห็นว่าควรคิดตั้งในวัด เพราะเมืองอื่นนอกจากพระนคร
ศรีอยุธยา และเมืองลพบุรีไม่มีวังของเก่าซึ่งจะใช้ได้ ครั้น
จะหาที่และลงทุนสร้างสถานขึ้นใหม่กำลังก็ไม่พอที่จะทำ ถ้า
อาศัยตั้งในวัดจะมีประโยชน์ถึง ๓ สถาน สถานที่ ๑ วัดย่อม
เป็นที่ประชุมสาธุชน คือบุคคลชั้นที่ขอบุญพิพิธภัณฑสถานและ
ที่ที่กำลังจะช่วยอุปการะ สถานที่ ๒ ในวัดมักมีสถานที่ เช่น
วิหารหรือศาลาและพระระเบียงเป็นต้น ซึ่งพอจะอาศัยตั้ง
พิพิธภัณฑสถานได้แม้ในเบื้องต้น ไปจนกว่าจะมีทุนพอสร้าง
สถานได้ต่างหาก สถานที่ ๓ พระสงฆ์ย่อมมีอริยาศรียพอใจ
ในการทำคุณแก่มหาชน เมื่อเห็นประโยชน์ในการที่ตั้งพิพิธ
ภัณฑสถานก็คงพอใจรับช่วยเป็นธุระทำนุบำรุง ตั้งแต่ช่วยหา
ของมาเข้าพิพิธภัณฑสถานตลอดจนในการช่วยสร้างและช่วยดู
แลรักษา ขอนี้มีตัวอย่างปรากฏมาแล้วหลายแห่ง

การตรวจโบราณวัตถุนั้นมีเป็น ๒ สถาน สถานที่ ๑ เพื่อ
จะรู้ว่าเป็นของโบราณอันสมควรสงวนไว้สำหรับบ้านเมืองหรือไม่
สถานที่ ๒ เป็นของเกิดขึ้นในสมัยไหนและประเทศไหน การ
ตรวจดังกล่าวมาในเวลานี้ผู้เชี่ยวชาญยังมีน้อย เมื่อเทศาภิบาล
พบโบราณวัตถุอันปรากฏขึ้น เช่นพระเจดีย์พังลงพบของในนั้น

๘๘ หรือมีผู้ขุดพบโบราณวัตถุในพื้นที่ดินที่ ๘๘ หรือได้
 โบราณวัตถุมาด้วยมีผู้ให้ ๘๘ ๘๘ ๘๘ ๘๘ ๘๘ ๘๘ ๘๘ ๘๘ ๘๘ ๘๘
 ยังราชบัณฑิตยสภา ถ้าพอจะถ่ายรูปฉายาลักษณ์ได้ก็ให้ถ่ายรูป
 ส่งมาด้วย เมื่อราชบัณฑิตยสภาพิจารณาเห็นอย่างไรก็จะบอก
 ไปให้ทราบ กับทั้งแนะนำว่าควรจะทำอย่างไรด้วย อนึ่งราช
 บัณฑิตยสภาได้ตั้งข้อบังคับวางกำหนดไว้ ให้มีเจ้าพนักงาน
 ในแผนกโบราณคดีออกไป ตรวจพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ที่ได้ตั้ง
 ขึ้นตามหัวเมือง ในมณฑลที่ใกล้ ๒ เดือนตรวจครั้ง ๑ มณฑล
 ที่ห่างออกไป ๔ เดือนตรวจครั้ง ๑ ที่ให้มีพนักงานออกไปตรวจ
 เช่นนี้ด้วยหวังว่าจะเป็นประโยชน์ ๓ สถาน คือสถานที่ ๑
 ราชบัณฑิตยสภาจะได้รู้ว่า การที่จัดเจริญดีหรือมีความขัดข้อง
 จะต้องช่วยเหลืออย่างไรบ้าง สถานที่ ๒ ตรวจการจัดภายใน
 พิพิธภัณฑสถานและการรักษาโบราณสถานให้เรียบร้อย และ
 สถานที่ ๓ กระทำการติดต่อประสานงานในระวางเทศาภิบาล
 กับราชบัณฑิตยสภาให้เป็นไปโดยเรียบร้อย แต่ขอให้ท่าน
 เทศาภิบาลจงเข้าใจว่า ราชบัณฑิตยสภาถือว่าสมุหเทศาภิบาล
 และผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้แทนราชบัณฑิตยสภา อยู่ในท้องที่
 ซึ่งได้บังคับบัญชาขึ้น และการสงวนโบราณวัตถุสถานเป็นส่วน
 หนึ่งในราชการแผ่นดิน เหมือนกับราชการอย่างอื่น ๆ

การสงวนโบราณวัตถุส่วนการค้น คือหาของมาเข้าพิพิธ
 ภัณฑ์สถานนั้น อาศัยด้วยลักษณะ ๔ อย่าง อย่างที่ ๑ คือหา
 ได้ด้วยพบเอง ยกตัวอย่างดังเช่นศิลาจารึกหรือของโบราณที่ทิ้ง
 อยู่ไม่มีใครหวงเหินเป็นต้น อย่างที่ ๒ หาได้ด้วยอำนาจใน
 กฎหมาย เรื่องนี้มีพระบรมราชวินิจฉัยบัญญัติไว้ในคำพิพากษา
 ศาลฎีกา ที่ ๑๑๐ ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) ว่าทรัพย์แผ่นดิน
 อันเป็นของโบราณของปลาด ๑ ผู้ใดจะต้องโฆษณา (คือจะ
 ปกปิดไม่ได้) และนำมาถวาย (คือส่งต่อเจ้าพนักงาน)
 ถ้ามีฉะนั้นต้องมีโทษ ดังนี้ วิธีที่ทำในข้อนี้ ถ้าเขาเอาของ
 มาส่งโดยดีควรตีราคาของนั้น แล้วให้เงินเป็นบำเหน็จแก่เขา
 เท่าอัตราส่วน ๑ ใน ๓ ของราคาตามกฎหมายเดิม อย่างที่ ๓ ได้
 ด้วยข้อ คือของที่มีเจ้าของโดยชอบด้วยกฎหมายและเขายอม
 ขาย แต่การซื้อควรซื้อแต่เป็นของที่เป็นอย่างยอดเยี่ยมไม่มีสอง
 เพราะเงินในราชบัณฑิตยสถานมีน้อย อย่างที่ ๔ ได้ด้วยเจ้าของมี
 แกใจถวายไว้สำหรับบ้านเมือง ในข้อนี้ราชบัณฑิตยสถานมีความ
 ยินดีที่สังเกตเห็น ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
 พระกรุณาโปรด ๑ ให้จัดพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครขึ้น
 มหาชนชอบมาชมและมีผู้ถวายสิ่งของเข้าพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระ
 นครมากกว่าแต่ก่อน ถึงกระนั้นของโบราณที่ผู้อื่นรวบรวม
 หรือส่อนเร้นไว้ก็ยังมิมีน้อย แต่ราชบัณฑิตยสถานหวังใจว่า

ผู้มีของโบราณ คงจะ เห็นประโยชน์ ในการที่ ส่งของมาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานยิ่งขึ้นทุกที เพราะความจริงในบรรดาผู้ที่รวบรวมของโบราณ กว่าจะรวบรวมได้ต้องอุตสาหะพยายามมาก ไม่มีใครปรารถนาจะให้ของที่ตนรวบรวมไว้ กลับกระจัดกระจายไปเสียอีก การที่รักษาไว้เองก็ลำบากอยู่บ้าง เพราะถ้าเผลอเมื่อใดของก็อาจจะหาย ถึงแม้จะสามารถรักษาไว้ได้มั่นคงจนตลอดอายุ ใครจะรู้ว่าบุคคลภายหลังจะรักษาไว้หรือจะทำอะไรด้วยของนั้นในวันหน้า อีกประการหนึ่งเมื่อมาถึงประโยชน์ที่เอาของนั้นไว้กับตัวก็ได้แต่ชมเอง หรือให้มิตรสหายได้ชมบ้าง การที่ส่งของมาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานมีประโยชน์ยิ่งกว่านั้นหลายสถาน คือของ ๆ ใครก็ปรากฏอยู่เป็นนิจ ว่าเป็นของ ๆ ผู้นี้มีได้ตกไปเป็นของผู้อื่นสถาน ๑ รัฐบาลรักษามันคงดีกว่าเอาไว้ที่บ้านสถาน ๑ ให้คุณแก่มหาชนที่ได้ชมให้มีความรู้เจริญขึ้นสถาน ๑ เป็นการช่วยเผยแผ่เกียรติยศบ้านเมืองแก่มานาประเทศสถาน ๑ ข้อนี้เมื่อก่อนจัดพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร ชาวต่างประเทศมักกล่าวกันว่าในประเทศสยามนี้ที่จริงของดีดีมีมาก แต่ชาวสยามมักชอบเอาไว้เป็นของตนเองไม่รวบรวมเป็นของบ้านเมืองเหมือนอย่างประเทศอื่น ๆ ในยุโรปเดี๋ยวนี้คำพูดเช่นนั้นค่อยเงียบไปแล้ว และดูเหมือนจะอาจกล่าวได้ ว่าบรรดาฝรั่งต่างประเทศที่เข้ามายังกรุงเทพ ฯ น้อย

คนที่จะไม่มาชม และไม่ชอบพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร
จนเดี๋ยวนี้ นับว่าเป็นสถานสำคัญที่แยกเมืองควรดูแห่งหนึ่ง ถึง
ประชาชน ชาว พระนครก็ ชอบมาดู พิพิธภัณฑสถานมากขึ้นทุกที
ดังจะพึงเห็นได้ทั่ววันอาทิตย์ที่เปิดให้มหาชนชม

อนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จมาเปิดพิพิธ
ภัณฑสถานสำหรับพระนครใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ดำรัสสั่งไว้ ว่าถ้าแม่มีผู้จะให้ ยืมของมาตั้งใน
พิพิธภัณฑสถานให้มหาชนชมก็ควรรับได้ ราชบัณฑิตยสภาได้
ปฏิบัติตามกระแสรับสั่งตั้งแต่นั้นมา ในเวลานี้ที่พิพิธภัณฑสถาน
สำหรับพระนคร มีทั้งของซึ่งผู้มีใจถวายเป็นสิทธิ์สำหรับพระ
นครและของที่ให้ ยืมมาตั้งทั้ง ๒ อย่าง ดังจะพึงเห็นได้ในใบบัตร
ซึ่งเขียนบอกนามผู้ถวาย หรือผู้ให้ ยืมประจำไว้ที่สิ่งของนั้น ๆ
บรรดาของที่ให้ ยืมนั้น ถ้าเจ้าของปรารถนาจะเอากลับคืนไปเมื่อ
ใดก็ได้ แต่การรักษาของให้ ยืมเช่นกล่าวมาราชบัณฑิตยสภา
ยังไม่ได้อนุญาตให้รับไว้ในพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมือง เพราะ
เห็นว่าการรักษายังไม่มั่นคงเหมือนพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร
ในกรุงเทพ ฯ จึงได้รื้อไว้

ในที่สุดแห่งปราชญ์การราชบัณฑิตยสภาใครจะชอบพระคุณ
กระทรวงมหาดไทยและเทศบาลต่างมณฑล ที่ได้อุดหนุน
และเอาเป็นธุระในการสงวนของโบราณมาเสมอ ด้วยรู้สึกอยู่ว่า

ถ้าไม่ได้รับความอุปการะเช่นนั้นแล้ว ราชบัณฑิตยสภาก็คงไม่สามารถจัดการสนอง พระเดชพระคุณให้ สำเร็จประโยชน์ได้ดังเป็นมา แม้ในภายหน้าก็จะต้องอาศัยต่อไปเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้แสดงปาฐกถามาพอสมควรแก่เวลา ขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่รับเชิญมาประชุมในวันนี้อีกครั้ง ๑ และหวังใจว่าข้อความที่ได้แสดงในปาฐกถา จะเป็น เครื่อง ประดับสติ บัญญาของท่านผู้ฟังได้บ้าง

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ
ถนนราชบุรีพิธ พระ

๓/๓๐/๗๓